Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 3 ДЕКАБРЬ, 1988 ШУ. ★ № 144 (7647). ★ Мах 3 кеп.

В. С. БЕЛОГЛАЗОВНА «РСФСР халкъа артист» яха сийлен цIи яларах дола

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Советски театральни искусство дегIайоалаеча доккхий гIулакхаш карагIдувларах «РСФСР халкъа артист» яха Сийлен цIи лойла **Белоглазов** Владимир Семеновича — Нохч-ГIалгIай АССР М. Ю. Лермонтова цIерагIча эрсий республикански драматически театра артиста.

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума председатель В. ВОРОТНИКОВ.

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. ЧИСТОПЛЯСОВ.

Москва.

1988 шу 28 ноябрь.

ПОЛИТИЧЕСКИ СИСТЕМА КЕРДАЯККХАРА НАЬКЪАГIА

СССР Лакхехьарча Совета аргIана йоацача шийтталагIча сессе ший болх чакхбаьккхаб

Кхаь дийнахьа паччахьалкхен Iаьдала лакхарча органа депутаташа хьинаре, принципиально, цхьаккха ира проблема юкъе ца юташ дийцад мохк, советски общество дегIайоалаяра, социалистически демократи, политически система реформа кIоаргъяра наькъаш.

СССР миллионаш болча гражданаша шеррача гласноста хьале массе оагIорахьара йийцай законопроекташ. Харжархой цIерагIа а цар лоIамагIа а депутаташа царна юкъедихьад тоадараши тIатохараши, цул тIехьагIа уж тIанйицад. СССР законаш хинна дIаэттай уж. Уж лаьрхIа да — социалистически правови паччахьалкхе хьаяра, XIX партийни конференце решенеш практике чакхъяхара тIаберзабаь перестройка наькъагIа керда гIа боккхалга Iалаштдара.

1 декабре Йоккхача Кремлевски двореце дIахо болх беш хилар цхьайттазлагIа хержача СССР Лакхехьарча Совета аргIана йоаца шийтталагIа сесси. Дийнахьа 12 сахьат даьлча йолаелар Союза Советеи Къамий Советеи цхьана яь йиъзагIа заседани. Цига дакъа лаьцар М. С. Горбачева, В. И. Воротникова, Л. Н. Зайкова, Е. К. Лигачева, В. П. Никонова, Н. И. Рыжкова, Н. Н. Слюнькова, В. М. Чебрикова, Э. А. Шеварднадзе, В. В. Щербицке, А. Н. Яковлева, А. В. Власова, А. И. Лукьянова, Ю. Д. Маслюкова, Г. П. Разумовске, Ю. Ф. Соловьева, Н. В. Талызина, Д. Т. Язова, О. Д. Бакланова.

Председателал деча Союза Совета председатела **Ю. Н. Христораднова** дош лу КПСС ЦК Политбюро членалла кандидата, КПСС ЦК секретара, Союза Совета законодательни предположеней Комиссе председатела **Г. П. Разумовскена.**

Цун къамаьл чакхдаьлча СССР халкъа депутаташ харжарах дола дош дувпа доладир депутаташа. Председателал дечо цу хьакъехьа къамаьл де дош лу СССР Лакхехьарча Совета Президиума члена, ВЦСПС председатела **С. А. Шалаевна.**

Берригаш раьза а болаш тIаэц ««СССР халкъа депутатий хоржамаш де оттадарахи», «СССР халкъа депутатий хоржамаш дара Центральни хоржамий Комисси вIашагIйоллараxи» дола соцамаш.

Сессе запрос кхаьчар Армянски ССР-ерча депутатий группагара Нагорно-Карабахски автономни областерчеи цунна гонахьарчеи хьалах.

Депутатий запроса жоп дала дош лу Нагорно-Карабахски автономни областерча КПСС ЦК-ан СССР Лакхехьарча Совета Президиумеи викала депутата **А. И. Вольскена.**

Цу дешах бола соцам тIаэц сессе.

Дош хаддаш къамаьл дир КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатела М. С. Горбачева.

ЦхьайттазлагIа хержача СССР Лакхехьарча Совета аргIана йоаца шийтталагIа сесси дIакъоьл.

СССР Лакхехьарча Совета соцам

Паччахьалкхе хьаяра даькъе политически реформа чакхъяккхара дIахо де дезарех

Паччахьалкхе хьалъяра даькъера политически реформа чакхъяккхара дIахо а де дезарех долча дешага а хьежа, Советски Социалистически Республикай Союза Лакхехьарча Совето **соцам бу:**

1. КПСС XIX Ерригсоюзни конференце решенешка хьежжа перестройка кхоачашъярен кIоаргъярен, советски обществана демократизаци яра, паччахьалкхен Iаьдала лакхера органаш кердаяхара, социалистически паччахьалкхени халкъо ше шийна доал дарен кIийле хиларах тарра, халкъа депутатий Советашка диза Iаьдал хулга Iалашдара хьакъехьа КПСС ЦК-ас, СССР Лакхехьарча Совета Президиумо, СССР Министрий Совето деш дола практически гIулакхаш могадолда.

Укх сессе КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатела М. С. Горбачева яьча доклада тIа мохк политически овлангара кердабаккхара программа хьаллаца. СССР Лакхехьарча Совета Президиума тIадиллад цхьайттазлагIа хержача СССР Лакхехьарча Совета полномочеш чакхъяла юхейнсача юкъе политически реформа хьалхарча этапа декхараш кхоачашдарцеи цул тIехьа тIайоагIача этапашка практически де дезаращцеи дувзаденна диза даргдоаца гIулакхаш де.

2. Советийи общественни организацейи лоархIам лакхбеча, паччахьалкхен вахара ерригача сферашка демократизаци еча СССР халкъа депутаташ харжара боккха лоархIам белгал а баьккха, СССР Лакхехьарча Совета Президиума, союзнии автономнии республикай Лакхехьарча Советашта, халкъа депутатий моттигерча Советашта тIадуллалда хоржамех долча законодательства кIийлен тIа хоржамий кампани йолча хана, депутаталла кандидаташ оттабарца, царна регистраци ярца, кхаж тассарца, хоржамаш дарах хьахиннар къоастадарца дувзаденна дерриге дешаш гуччахьа а гласно а къестадеча шоай бокъонаш къахьегама коллективаша, общественни организацеша, харжархоша йизза кхоачашъяра хиланза, даргдоаца хьалаш Iалашде. Хоржамий комиссешта шоай полномочеш кхоачашъеча хIара дийнахьа практически новкъостал де.

3. Союзни республикаша дакъа а лоацаш, СССР Лакхехьарча Совета Президиумаи СССР Министрий Советаи тIадуллалда СССР къаман - паччахьалкхен устройства тIехьатетта йиш йоаца дешаш къоастадара хьакъехьара предложенеш кIоаргга кийчъелга Iалашдар, республикай компетенци шеръяра, ССР Союзеи союзни республикайи вIаши долча гIулакхашкара совйола централизаци дIаяккхара дIахо де деза гIулакхаш дага а кхоабаш, цу хана чухь СССР ерригача территоре тIа паччахьалкхен овлангара дешаш законодательно дIанийсдара, цхьоагIо Iалашъяра, цаI йола халкъбоахама комплекс хиларах тарра, мехка экономикана кулгалдара, СССР оборона вIаштIехьъяккхара, дунен халкъашта юкъерча гIулакхашта из оттаяра, Союза юкъера лоархIам бола кхыдола дешаш къоастадара ССР Союза йола полномочеш лора а еш.

СССР Лакхехьарча Совета Президиумои законодательни предположеней палатай комиссешеи ерригача союзни республикай СССР Лакхехьарча Совета депутатех балха группа вIашагIйоллийла. Iилманхошеи специалисташеи, экономисташа, социологаша, юристаша дакъа а лоацаш, ССР Союзеи республикайи политически а социально-экономически а хьашташ кхы а диззагIа кхоачашдара, къамашта юкъера гIулакхаш гармонически вIаштIехьдахара, берригаш мохк дIахо а дегIабоалабара декхараш ма могга дукхагIа теркалдара цар компетенце на доазув оттадарах йола предложенеш кийчъелга цуна тIа а дуллаш.

СССР Министрий Совета тIадиллар республикаши регионаши боахама расчета тIа йовлара хьалаш оттаделга сихде, региональни, республикански, Союза юкъера декхараш кхоачашдара цар йолча таронехи кхоачамехи ма могга дукхагIа пайда эцилга дага а долаш.

4. СССР Лакхехьарча Совета Президиума, СССР Министрий Совета, союзнии автономнии республикай Лакхехьарча Советий Президиумашта, Министрий Советашта тIадуллалда моттигерча вахара дерриге дешаш къоастадеча шоай йола бокъонаши таронаши халкъа депутатий моттигерча Советашта кхоачашъяра эша кхы тIа гIулакхаш де, хьашт долча ерригача организацеша дизза дакъа а лоацаш, моттиге доал дарахи моттигерча боахамахи долча Закона проект оттаелга кхоачашде.

СССР Лакхехьарча Совета Президиума тIадуллалда президиумех, халкъа депутатий моттигерча Советий председателех ханна йола положени оттае а тIаэца а, кердача хьалашка Советий массазарча комиссеша, депутатски группаша, халкъа депутаташа, исполнительни комитеташа шоай лоIаме а инициативни а болх бара эшаш дола хьалаш хьахийлийтара тIадерзадаь гIулакхаш де.

5. СССР Лакхехьарча Совета Президиума, Союза Советеи Къамий Советеи законодательни предположеней комиссешта, СССР Министрий Совета тIадиллад союзни республикаша дакъа а лоацаш, шеррача демократически кIийлен тIа интенсивни законодательни болх бе, перестройка гарантеш чIоагIъяра тIаерзаяь нормативни акташ кийчъяра къаьстта теркам тIа а бохийташ. СССР-ерча судоустройствах долча ССР Союзеи союзни республикайи законодательство, СССР-ерча судахой статусах долча Закона судебно - правови реформа чакхъяккхара тIаерзаяьча кхыча законодательни актай лардий проекташ тIа, хIаьта иштта кхыча законий проекташ тIа а беш бола болх хьинарегIа бе. Юридически калраш кийчъелга паччахьалкхен органашкеи халкъа боахамеи царех пайда эцар тоадара тIехьатетта йиш йоаца гIулакхаш де.

6. Халкъа депутатий Советашта, цар исполнительни распорядительнии органашта, министерствашта, паччахьалкхен комитеташта, ведомствашта, кхыча паччахьалкхени общественнии органашта тIадиллад СССР Конституце тIа хувцамаши тIатохараши дарах долча Закона проект дерригача халкъо ювцаш гражданаша хьачуеннача цу органий компетенцега кхоачача дешай хьакъехьарча предложенешкеи замечанешкеи хьажа, уж кхоачашъяра гIулакхаш де.

СССР Лакхехьарча Совета Президиума тIадиллад боахамеи социально - культурнии дешай хьакъехьа укх сессе депутаташа йоалаьяча предложенейи замечанейи бокъонца анализ е, цар хьакъехьа йоагIаш йола решенеш е.

СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатель М. ГОРБАЧЕВ.

СССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Моква, Кремль.

1988 шера 1 декабрь.

СССР Лакхехьарча Совета соцам

НАГОРНО-КАРАБАХСКИ АВТОНОМНИ ОБЛАСТЕРЧЕИ ЦУННА ГОНАХЬАРЧЕИ ХЬАЛЕХ ДЕПУТАТИЙ ГРУППО ЯЬЧА ЗАПРОСАХ

Депутатий группас яь запрос йийца а йийца, цунна жоп луш, Нагорно - Карабахски автономни областе волча КПСС ЦК а, Лакхехьарча Совета Президиума а, викало депутато А. И. Вольске аьнначунга ла а дийгIа, СССР Лакхехьарча Совето **соцам бу:**

1. Нагорно - Карабахски автономни областе эттача хьалахи цунна гонахьа долчохи депутата А. И. Вольске баь хоам теркаме эца.

2. СССР Лакхехьарча Совета Президиума тIадуллалда партийни, паччахьалкхен, общественни организацей викалашца цхьана белгалъьяьча регионера хьал лерттIа тоадара а азербайджански армянски къамех болча гражданий интернациональни доттагIал меттаоттадара а тIехьатетта йиш йоаца гIулакхаш дувцара а Нагорно-Карабахски автономни областера хержача СССР Лакхехьарча Совета депутаташца совещани е.

3. Азербайджански ССР-еи Армянски ССР-еи Лакхехьарча Советашта тIадуллалда вежарашха йолча шин республика халкъаш машарей барттайнеи дахара, советски социалистически общества вахара ерригга оагIош кердаяхара декхараш кхоачашдар духьа хьинаре къахьегара шоашкара мел доагIар де.

4. СССР Лакхехьара Совет чIоаггIа кхайк Арменеи Азербайджанеи къахьегамхошка уж кхеташ а сабаре а хилара, вIаши хинна халахетараши бехке белгеи дицдалийтара, предприятей, организацей, дешара заведеней болх лерттIа вIаштIехьбаккхара, шинна а республика территоре тIа моллагIча къамах вале а, советски халкъо деча перестройка сийлахь доккхача гIулакха юкъе йизза бокъо а цхьатарра нийсхо а йолаш дакъа лоацар хIара гражданина хетийтар духьа берригa низ тIабахийтара чIоагIа тIа а хьехаш.

СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатель М. ГОРБАЧЕВ.

СССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.

1988 шера 1 декабрь.

СССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА ЗАСЕДАНИ

26 ноябре Кремле, КПСС ЦК Генеральни секретарь, СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатель М. С. Горбачев председатель а волаш, СССР Лакхехьарча Совета Президиума заседани хилар.

Цига дийцар цхьайттазлагIа хержача СССР Лакхехьарча Совета аргIана йоаца шийттазлагIа сесси дIаяхьарца дувзаденна дешаш. Ийнца а йийцай, мога а яьй мехка паччахьалкхен Iаьдала лакхехьарча органа ден повесткахи балха порядкахи йола предложенеш.

СССР Лакхехьарча Совета Президиумо итогаш йир дерригача халкъо СССР Конституце (Керттерча Закона) хувцамехи тIатохарехи долча СССР Закона а СССР халкъа депутаташ харжарах долча СССР Закона а проекташ ювцара. Палатай законодательни предположеней комиссей цIерагIа хоам беш къамаьл дир КПСС ЦК Политбюро членалла кандидата, КПСС ЦК секретара, Союза Совета законодательни предположеней Коми с с е председатела Г. П. Разумовске.

Заседане белгалдаьккхар, цу лоархIамеча политически кампане хьинаре а уйла тIаяхийта а миллионаш болча советски наха дакъа лаьцалга. Законий проекташ шерра йийцар Советий сессешка, къахьегама коллективашка, общественни организацешка, иаьха самодеятельни объединенешка. Хьакхаьчай хаьдда предложенеши замечанеши чулоаца 250 эзар совгIа отклик. Проекташ ювцара керттера лостам — законопроекташ шерра хьаллоацаш хилар. Советски наха цар чу гу КПСС XIX Ерригсоюзни конференце решенеш бокъонца кхоачашхулаш йоагIалга, перестройка концепци практически кхоачашъяра, ленински кхетама хьисапе йола Советаш юха дийнъяра, социалистически правовой паччахьалкхе хьаяра лоархIаме этап.

Дикка дукхагIйолча откликаша чулоац конструктивни предложенеш, законопроектий цхьайолча статьяшка дола тоадараш, мехка хулаш латта демократически хувцамаш кIоаргдара дича бакъахьа хетараш. Цунца цхьана йолаш я критически замечанеш, цу документий къаьсткъаьстача положенешта духьала хилар а.

СССР Лакхехьарча Совета Президиуме хьакхаьча предложенеши замечанеши вIашка а йоалаьй, царга хьежа а хьежай кийчо яра йола депутатски комисси, палатай законодательни предположеней комиссеш.

Дерригача халкъо уж ювцара итогаши законодательни предположеней комиссеша законопроекташта юкъедоладаь тоадараши тIатохараши теркал а деш, СССР Лакхехьарча Совета Президиумо лаьрхIад, СССР Конституце (Керттерча Закона) хувцамехи тIатохарехи долча СССР Закона а СССР халкъа депутаташ харжарах долча СССР Закона а проекташ СССР Лакхехьарча Совета сессе хьожаргйолаш дIачуяла.

Президиума заседане хьежаб 1988 шера 16 ноябре Эстонски ССР Лакхехьарча Совето тIанийцача актех долча дешага. Цу деша хьакъехьа ладийгIад законодательни предположеней комиссеша яьча шерача заключенега, хIаьта иштта Эстонски ССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатела А. Ф. Рюйтела баьча хоамага.

Эстонски ССР Лакхехьарча Совето 16-ча ноябре тIанийцача закона цхьайола положенеши декларации СССР Конституцеца вIашкайоагIаш ца хилар бахьан долаш, СССР Лакхехьарча Совето уж леладе бокъо йоацаш лаьрхIад.

Цунца цхьана экономически реформа хьатIайоагIача этапа доазонашка конституционни нормай кIийлен тIа де дезарий система а паччахьалкхен - правовой механизмаш а кийчъелга бакъахьа долаш лаьрхIад, эггара хьалха. укхаза дувцар союзни республикай политически, социально - экономически хьашташ кхоачащде ССР Союза духхьал цар шоай бокъонаш, шеръе, лорае, СССР Лакхехьарча Совета Къаман Советеи хIанз вIашагIйоллаш йолча СССР конституционни тIахьожам лоаттабеча Комитетеи таронех да.

СССР Лакхехьарча Совета Союза Совета а Къамий Совета а законодательни предположеней комиссешта тIадиллад, союзни республикаша дакъа а лоацаш, йоаггIаш йола предложенеш кийчъе а уж СССР Лакхехьарча Совета Президиум хьажийтара дIачуле а.

СССР Лакхехьарча Совета Президиума заседане ден повесткана чудоагIа дешаш дувцаш дакъа лаьцар новкъосташа В. И. Воротникова, Л. Н. Зайкова, В. В. Щербицке, Президиума Председатела заместителаша П. Г. Гилашвиле, В. С. Астраускаса, В. С. Шевченкос, Г. С. Таразевича, Г. Паллаева, Т. Акматова, П. Хабибуллаева, С. Б. Татлиева, Президиума членаша Е. Е. Соколова, С. А. Шалаева, В. И. Мироненкос, Г. В. Колбина, Р. А. Гаврилова, Латвийски ССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатела А. В. Горбунсва.

СССР Лакхехьарча Совета Президиума заседане къамаьл дир М. С. Горбачева.

(ТАСС).

ДЕРРИГАЧА НИЗАЩЦА, ПЕРЕСТРОЙКА НАЬКЪАШКА КЪЕСТАЕ КЪАМАШТА ЮКЪЕРЧА ГIУЛАКХАШТА ГАРМОНИЗАЦИ ЯРА ДАЬКЪЕ ЭТТА ПРОБЛЕМАШ

1988 шера 26 ноябре СССР Лакхехьарча Совета Президиума заседане М. С. Горбачева даь къамаьл

Тахан СССР Лакхехьарча Совета Президиума заседане вай дувц воай дуккха къамаш дахача паччахьалкхен керттерча хьаштех хьокхалуш дола дош.

Юххьанца юккъарча порядкагIара замечани. КПСС ЦК-с, Политбюрос даим белгалдоах, вай дахар дуккха къамаш даха паччахьалкхе йолга, Советски Союз — вай юкъара цIа долга. Революционни перестройка планаш кийчъеши кхоачашъеши, кхетаде деза вай Iалаьмате боккхача мехка дахача дерригача къамий хьаштаж теркалдеш ца хилча обществе эргалонаш яра тIаберзабаь болх толаме дIабахьа йиш йоацалга.

Из, новкъостий, политически аксиома я. Вайна Iалаьмате эшаш да мехкарча дерригача доккхача а зIамигача а халкъаша шоай оагIорахьара перестройка хьаллацар, вай воашта хьалхашка оттадаь атта доаца декхараш кхоачашдеча цар — политически а къахьегама а — хьинаре дакъа лацар.

ЧIоагIа лоархIаме да, новкъостий, массанахьа: центре, респбуликашка, автономни образованешка, къахьегама коллективашка — из диц ца дар. Эггара хьалха из дIадех гаьнарча, цу даькъе дукха ха йоацаш хиннача а вай историе урокаша. Союз дегIайоагIача карагIдаьннараш бокъонца исторически да, тахан вайна хьалхашка проблемаш латте а, из ше мо кхы йоаца образовани я. МоллагIйолча цхьан этапе вайцига цу даькъе деррига даь даьннад, аьнна, лаьрхIад. Цхьабакъда, вахар хьалхашкахьа дода, цунна юкъедоагIа керда хьахулаше интернационалисташ хила а долаш дар — общество кердача этапага ялар — тешшаме хьаллаца а кийча доаца ноахалаш. Къамашта юкъерча бувзамий проблемашта теркам тIа ца бахийтар бахьан долаш, уж проблемаш лазар дара хьисапе йийрзай, цар дIадех цIенхаштта тохкам бари йоаггIаш йола решенеш тIаэцари.

Общества дегIаяра из лостам къаьстта иштта самокритично кхетабаро лаьрхIа КПСС ЦК Пленум чакхъяккха езача оттадаьд вай, цига кIоаргга теоретически тохкам бе а общество дегIаяра хIанзарча этапа жоп луш йола цу Iалаьмате сиха хоалуши бочен йолча, ма хулла дукхагIа теркамн лаьрхIари эшача наха юкъерча гIулакхий сферера корта бола политика кийчъе езаргья. Сона хетачох, вай нийса даь хIама да партеген мехкаген Пленумага кийчо елга дIааьнна, биззача боараме из кийчъелга дIадоладаь.

Вай из дара дика кIийле йолаш да. Аз ювцараш къамашта юкъера гIулакхаш дегIадоаладара тIаерзаяь XIX партийни конференце политически установкаш я. Цо аьттув лургба вайна йоккхача решенешка, бухсоццача кхаьчача, къамашта юкъера гIулакхаш дегIадоаладара кердача этапага довла. Эшаргда цу процессана юкъе центрерча а республикашкарча а партийнии паччахьалкхенн органаша, Iилман организацеша, ерригача общественносто шерра дакъа лацар.

Вайна хIанз а тоъаш яц опыт, хьахиннаяц перестройка декхарашта биззача боараме жоп луш йола балха стиль. Вай Iомалуш да, новкъа долхашше Iомалуш да, цу цхьан хана воай теоретически уйлаши политически хетараши шердеш, керда подходаши методаши караерзаеш. Хила тарлу деррига хеттача тайпара чакх ца далар а, цу даькъе цу лостамагIа дар а долаш. Цхьабакъда, вай из процесс дерригача зIамигача а доккхийча а халкъий викалаша дакъа а лоацаш.

(Нистедоалар 2-ча оагIо тIа).

М. С. ГОРБАЧЕВА даь къамаьл

(Йистедоалар. Доладур 1-ча оагІо тІа).

къамаш цхьатарра бокъо йолаш хилара ленински уйлан кІийлен тІа дегІаяра тІехьа да.

Советски общества вахара демократизаци ярца ювзаеннача Іалальмате йоккхийча кердача таронех дувцаш, ца гуш диса йиш яц, нагахьа санна, кІаьдда аьлча, гІулакх дика кхета ца деш, хила ма боагІара бехктокхам боацаш царех пайда эцаш хилча, нийрча тІехьленаш йола цІенхаштта гІалаташ де йиш йолга. Общество дегІахаар сеца лаьттача хьалера араяларцеи цо ший потенциал шеръярцеи цхьана, къамашта юкъерча плане, тайп-тайпарча къамийн халкъийн викалашта юкъе цатоам баккха гІерталга нийслу.

Новкъостий, цо дерригa хІалакде а вай перестройка кхерамеча хьале оттае а тарлу. Укхаза, Президиуме, духхьала, берригача мехка хозаш дувца вай цох лаьца. Цхьавар, хой шоана, берригача мехкага, хІаьта иштта дерригача дуненга шийн саь чура, духхьал шийна хетачун мара уйла ца еш хьеж. Из хила йиш йолаш хІама дац. Перестройкана новкъарле ергйола, хІаьта цхьабарашка из яц-те доллача хІаман бехке яха уйла яйтара хьал оттийта йиш яц вай.

Цу тайпарча уйлан тІа садар доккха гІалат хургдар. Перестроко новкъостал ду вайна общество массе оагІорахьара го, проблемаш гучаяха. Цу кІийлен тІа вай кийчъяьй Іилман политика, цун доазонашка практически болх дІабаржаш а латт. Хала да, цхьабакъда, цу новкъа гІолла дІахьалхашка даха деза, перестройкана кхыметтел зІамига а халонаш ца еш. Духхьал цо еррига проблемаш къоастае аьттув лу вайна, цу даькъе къамашта юкъерча гІулакхий сферера яраш а йолаш.

Лакхехьарча Совета Президиуме деш дола ер къамаьл дика аьттув луш да мехка берригача къахьегамхошка: коммунисташка а парте боацарашка а, ветеранашка, кагирхошка, кхалнахага, интеллигенцега — хьалхарча даькъе Іалальмате боккха бехктокхам болаш хила, аьнна, кхайкарал дара. Из эшаш да демократехи гласностахи доалача беркатах пайда эцара, вай общество эргалоний новкъа дІахьалхашкахьа йигара, из кердача дикагІча хьалага яккхара.

Къамашта юкъера гІулакхаш яхар санна йолча бочача сфере чакхйоалача кІоаргача халкъа процессашка вай паргІата йовлийта йиш яц обществана духьалара, перестройкана духьале ю элементаш, хІаьта националистически нигат чудоалла экстремисташ цхьаккха дича а. ЧІоагІа хила деза вай, воаша херж а перестройка политика лорае еза.

Цу тайпара элементаш, царна моллагІа гІирс тІабувхе а, шоай бокъонца йола уйлаш дуача дувнаштеи телача дешаштеи тІехьашка лочкъае гІерте а, перестройках якхаш я, цар леладечун маІан го деза. Экстремизмо къамашта юкъерча гІулакхий сфере чудоаладе гІертар халкъан йоакхонашта, болхлой класса, колхозхой, вай халкъа интеллигенце хьашташта гаьна да.

Со дІаала дезаш ва, ерригача республикашкара центра адресагІа экстремисташца вай чІоагІа кІаьдда яха бехкаш доаха дукха письмош ухалга. Хьадале хІаьта, шерагІа дІайоаржаергья вай демократии гласности, цу юкъе эггара зІамагІдараш а долаш, дикагІа теркалдергда вай дерригача къамий а халкъий а хьашташ, радикальни экономически политически реформа, вай общество унахцІенагІа хилийтара наькъашкара цар проблемаш къоастаяра таронаш лохаргья вай. ТІаэца йиш йоаца маьхаленаш вайна качйохка гІерташта ка лургьяц вай.

ХІанз лоацца ала ловра сона укхаза дийцачох, законодательни предположеней Комиссе заключенех, Эстонски ССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатела Рюйтела, Президиума членашла даьча къамаьлех сайна хетар.

Эггара хьалха аргда аз, Эстоне хиннар вай массане садуаш хІама да. Берригача мехкарча къахьегамхой садуъ Азербайджанеи Арменеи, хІаьта хІанз цхьайолча кхыча республикашка а хулаш латтачо. Ше цу гІулакхашта раьза ца хилар белгалдоах болхлой классо, из кхетадеш а да. Болхлой — перестройкана тІехьа ба, из кхоачашъяра а юхаерзае йиш йоацаш хилийтара а керттера мухь шоашта дІатІаэц цар. кІирбенца хьеж уж ерригача сферашка долча хьалага.

ДІахьажал, новкъостий, мишта сиха оарцагІбаьлар болхлой кооперативни боламе нийса доацараш гучадаьлча, мишта хьадда дІадийхар цар пачхьалкхен органаш цу дешага тІехьа ца доахаш хьожалга, из лоархІаме сектор дІегІайоалаяра эша хьалаш Іалашдир, хІаьта из ерригача общества хьашташа дІа ма деххара а дар.

ХІанз вайна хоалу мишта садуаш ба болхлой вай Союзе эттача хьала. Ма дарра аьлча, вай нийсденнад цхьан республика Іаьдала эггара лакхерча органа решенеш СССР Конституцеца вІашка ца йоагІаш а цунна духьала а хилар, из да лоадам боацачарна тІагІолла а доацаш, вай Союза кхелах хьокхалуча дешашта тІагІолла. Цудухьа уж гІалат долаш а юридически низ боацаш а лархІа деза.

Укхаза политически анализ йир Эстоне Лакхехьарча Совета решенеш хьахилара юххьанцарча позицешта. Нов. Рюйтела вайга хьаала гІертар уж решенеш тІаэцар республике эттача белггаларча хьалагара хьадоагІаш да, аьнна. Из вай теркаме эц. Цхьабакъда, республикай кулгалхойи Лакхехьара Совети уж документаш тІаэцале массе оагІорахьара царга хьажа езаш ма ярий. Из даьдац.

ХІанз вай овланга кхачалца тахка деза цу деша маІан, из кризис эшае таро хургйолаш, аз ше ма ярра йоаккх цун цІи, — вай нийсача наькъ тІа хиларах, перестройка доазонашка вай Союзага низ болаш хиларах дог тийша а волаш.

Хьаэцаргья вай доалахьен дешаш санна йола аспект. Республика Лакхехьарча Совето тІайийцача тоадарашка йоах, лаьтта, цун ченаш, гонахьара фо, чурен территориальнии хиш, шельф, хьунаш, кхыйола Іалама ресурсаш духхьал Эстонски ССР доалахье я. Иштта белгалдоаккхаш да, транспортен бувзамен средстваш, пачхьалкхен банкаш, пачхьалкхено вІашагІъехкача торгови, коммунальни, кхыйолча предприятей имущество, керттера городской жилищни фонд, хІаьта иштта Эстонски ССР декхараш кхоачашдара эша кхыйола имущество республика доалахье я.

Из хІанз йолаш йолча Конституцех принципиально хийрадалар да. Лаьтта, цун ченаш, хиш, хьунаш дерригача советски халкъа юкъара рузкъа да, алхха пачхьалкхен доалахьенна чудоагІа уж. Дерригача халкъа лархІа езаш я производства керттера средстваш. Цигара хьадоагІаш да, масала, Россе е Казахстана лаьттан ченашка мел дар цу республикашка бахача наьха санна, ерригача кхыча республикай а рузкъа хилар. Иштта да, кхетадеш ма хиллара, Эстоне мел дар а. ХІанз уйла ергья вай, эстонски новкъосташа лаьцача наькъ тІа Российски Федераци яьлча хургдолчун. ТІаккха фу дергда — юха а Президиуме гул а денна, из Іалальмате доккха гІалат да, яхаш, дувцаргда? Цхьабакъда, Россе цу тайпара уйлаш яц, мишта нийсденнад Эстонерча вай вежарашта хиннар яха хаттар ду.

СССР Конституцечо агІъяь лаьтта, кхыдола Іалама ганзаш, хІаьта иштта керттера производстваш, банкаш, кхыйола имущество, халкъа юкъара доалахье я яха положенеш дерригача къамийн халкъийн хьашташа дІа ма деххара цаІ йола халкъбоахама комплекс из хиларах тарра, мехка экономика болх бара кІийле я. ХІаьта советски халкъа юкъара рузкъа республика доалахье я, аьнна, дош оттадар — теоретически а политически а цІенхаштта Іехадалар да.

Цо йохаергьяр социалистически общества цаІйола экономически кІийле, цаІйола социально - экономически политика чакхъяккхара, производственни низаш пайдане хургдолча тайпара дІанийсдара, цаІйола транспортни а энергетически а системаш хьаяра йола таро дІайоаккхаргьяр. Корта болаш хІама дий тІаккха дукхача мехкашка средстваши ресурсаши вІашагІтохара кІийлен тІа кердача дикалга никъ буллача хана, дерригача дунен тІа интеграци, къахьегам дІа-хьа бекъар, кооперации керттера объективни тенденцеш хинна дІаэттача хана шийна чухьерча, натуральни боахам лелабе гІерталга. Вай-м дІадахача итташ шерий опытагІа ала йиш йолаш ма дий, цаІйолча халкъбоахама комплексах, низаш вІашагІтохарца цхьана къахьегам дІа-хьа бекъарах ког-гІортилга а яь, тІехьабиса хинна мохк вай хІанзарча боарамга баькхаб, аьнна.

Нагахьа санна вай дІахьа къастара наькъ тІа эттача, цо дегІаахара болар лаьгІдергдар, Іалальмате доккха зенаш дергдар, из Іаткъаргдар доллача хІаманна: материальни хьал-таронна а духовни дегІаахара а. Цу тайпара никъ хийра боал перестройка леламца, экономически реформаца, общественни вахара демократизаци яра лостамца.

Экономически Іилмо а практико а къаьгга хьахьокх, йизза хозрасчет духхьал керттерча звене — социалистически товар хьадеча предприяте мара хила йиш йоацалга. Республикански хозрасчета система духхьал цу чІоагІача ларда тІа мара латта йиш яц. Из ца хуле, хозрасчет хургьяц кхыча боарамашка а, цу даькъе регионални а республикански а. Укхаза керттердар го деза — болхлой класса, къахьегамхой хьашташ, демократизаце перспективаш. Экономически реформага гІолла дерригa халкъ самоуправленега дуг вай, цо хьаду Москве е Таллине я, аьнна, бебашха доацаш, республика е моллагІйолча министерства доалахье хила йиш йоаца предприятеш шоай лоІаме хилара хьалаш. Юха а кердадоаккх аз, из дерригача халкъан юкъара а хьалхарча даькъе къахьегама коллективо доал ду а рузкъа да.

Цхьаькха дош. ВІалла уйла е йиш йолаш хІама дий машиннаькъаш, авиационни транспорт, электроэнергетика, мехкдаьтта а газа а системаш, еза-йоккха металлургическии машиностроительнии производство дІа-юха екъалга? Из-м экономически нийса ца хилара совгІа, практически хьаде йиш йолаш хІама а дац. ХІаьта яйгача, кхачан, агропромышленни комплекса цхьадолча доакъой, моттигерча транспортен торговлен, медицински учрежденей, школай, общественни кхачан дешаш, вайна массанена хеташ ма хиллара, республикай, кхыметтел областий, городий, районий кара хила деза. Дувцар наьха хьашташка хьожаш болча Іалальмате бокхача боахамах да.

Эстонски новкъосташа вайга хьахойт, цу тайпара решенеш тІаэца уж тохабалийтар цхьайолча центральни ведомстваша Іаламца цхьаккха эхь ца хеташ деш дола гІулакхаш долга. Вай кхетаду цу тайпарча факташа уж эгІазбигар, уж кхычахьа а йолаш я. Экологе дешаш цхьатарра дагадоахк вайна, хІаьта вай цхьана болх бе а беза.

Лаьттеи цун ченаши къаьст-къаьстача республикай доалахьа дІаялар — из да цхьайолча хана уникальни Іалама ресурсех пайда эца духхьал цар шоай бокъо хилар, вахара боараме цхьанна хІамо бакъъеш йоацача дефференциацега дугаргда цо вай. Цхьабакъда, края а областо а, цул совгІа автономни образованешеи союзни республикашеи производительни низаш дегІадоаладара планаш цар шоаш а хьйнарс дакъа лоацаш, кийчъе еза яха дош оттадар нийса доагІаш да. Из, сона хетачох, Іалальмате чІоагІа эшаш да, цига доагІар де а деза.

Сона хетачох, эшаш я республикана, областа моллагІча рангах йолча предприятеца бувзам оттабе таро лу керттерча даькъе экономически яр а йолаш, правовой, пачхьалкхен механизм. ХІанз а цу хьакъехьа кхеталуш жоп дац, хІаьта эстонски новкъостий сихбеннаб, оалаш ма хиллара, вайна сюрприз яьй цар.

Къаьстта садуаш да тахан дувцаш долча документашa доалахьен кхыча тайпашца цхьана частни яр а хила йиш я, яхалга. Доалахьен плюрализм вай кхетаю социалистически формаш дукхача тайпара хилар санна, цо аьттув лу хІара болхлочун инициатива биззача боараме дегІайоалае, материальнии духовнии беркат хьакхоллача къахьегамхошка реальни дакъа лацийта. Экономически отношенешта перестройка яр вай системе, социалистически доалахьен тайп-тайпарча формашка чуйоагІаш йола потенциал гучаяккхара тІаерзаяь я. Цхьабакъда, частни доалахье — из, ховш ма хиллара, саго саг воацавара кІийле я, духхьал из дІаяккхара а дерригa халкъа доалахьа дІададалара а хиннай вай революци. Из меттаоттае гІертилга, юхатІехьашка довлар санна да, из Іалальмате гІалат дола решени а я.

Вай дувцача дешаша бокъо лу вайна къахьегам территориальни хьисапе бекъача, экономически интеграце процессаш кІоаргъеча лерра гІа гІулакхаш чакхдоахаш хиланза даргдац, аьнна, ала. Экономически даькъе кхычарех дІакъаьста хила гІертарах геттара доккха зе даргдар. Хьадувла, цунга хьожаргда вай Эстоне масалца, эстонски новкъосташа шоаш из хьалхадаьккха долаш хІаьта а. Республикана доккхий хІамаш карагІдаьннад, эстонцашта къахьега хов, вай из дукхаза белгал а даьхад. Отраслашта юкъерча баланса даннешка диллача, Эстонера дІакхухь 79 отрасла продукци, хІаьта цига хьатІакхухь 99 отрасла продукци. ДІадахача шера дІакхихьа а хьатІакхихьа а продукци, хІанзарча маьхашка диллача, 5,5 млрд. сома маьха хилар.

Иштта я йоккха йоацача цу республика вІаши леладеча бувзамий масштабаш. Объективни бахьанех — Іалама а исторически а дарех — цун экономика тийша я мехкдаьтта продукташ, Іаьржа а бесаш дола а металл, дуккхача тайпара машинаш а оборудовани а, химически продукташ хьатІакхахьарах. Из ца хилча лерттІа болх бе йиш йолаш дац шоайла вІаши дувзаденна дола хьалкъа боахама доакъош, республике хьатІакхухьарел дукхагІа дІакхухьараш дале а. Цунца цхьана дицде йиш яц дунен тІа латтача маьхел кІезигагІа мах телаш Эстонега бийдала ресурсаш кхоачалга, хІаьта из ерригa продукци дунен тІа нийю чІоагІа валюта а телаш.

Из дерригa аз дувцац цхьаннех бехк баккха а цунна Іоттар е а гІерташ. Цу кІийлен тІа лелаеш я вай ерригa чура товарооборот, цу тайпарча хьал тІа я ерригa кхыйола республикаш а. Вай массанена а цу даькъе гІулакхаш мишта латт хайча пайдане да.

Республике хьатІакхухьача а цигара дІакхухьача а продукце хьагойт къахьегам территориальни хьисапе бийкъа хилар. Эстоне кхыча республикашка дІакхухьийт яйгача а электротехнически а промышленноста хІамаш, кондитерски хІамаш, чкъаьрий а чкъаьрий консерваш а, культурно-бытовой гІулакхашта эша товараш. Цунца цхьана республике хьакхухь дерригa дуаш мел дола хІана дац, аьнна, шекар, генарий даьтта, дуккха баьцадаараш, сом.

Эстоне дукхагІча даькъе арахец кийча продукташ, цар лу йоккхагІа рентабельность. Яйгача промышленносто 23 процент дІалоац республике, из дегІакхувлара даим а кІезига йоаца средстваш дІаахийтай, цу даькъе центро а ухийташ. ХІаьта из традицеш, опыт, говза кадраш йолча доагІаш деш хІама а да. Кхыча дешашца аьлча, исторически хьахиннад къахьегам иштта бекъалга, хІаьта Союз хьаштдолаш я цу даькъе йолаш йолча таронех пайда эца. Хьажал, мишта теркалъю уж. Эстоне яйгача промышленноста реконструкци еча хана дукхагІа хьежайора импортни оборудовани, хІаьта хІанз цига из я 50 процент, Союза кхыча территоре тІа — 37 процент.

Хаоттама хьалашка а опытага а диллача Эстоне юрта боахама хьйбай продукци яккхара специализаци яр нийса лархІа доагІаш да. Республикана санна, Союзана а пайдане да из. Укхаза доккхий хІамаш карагІдаьннад, дуккхача хьокхамашка диллача шоайла дикагІа кхы дац, аьнна, ала а йиш йолаш. Цунца цхьана республикана эшачох 43 процент ялат кхычахьара хьатІакхухьаш да. ХІаьта укх шера хатар хиннад Эстоне — дукха догІаш дийлхад, ялат хІалак хиннад, чуца эцаш геттара дукха дисад из, нагахьа санна хьалхагІа миллиони ши бІаь эзари тонн ялат чудахьаш хиннадале, чуденар 600 эзар тонн мара дац. Цудухьа хІанз Союз йоагІа новкъостала — нийса а йоагІа, хатар тІаккхьчача ший нах бита йиш йий гІо ца деш. Иштта гІо ду ялат ца хьувкъар бахьанце халача хьал тІа нийсъеннача Российски Федераце цхьайолча областашта а.

Укх тІеххьарча 20 шера юртбоахама лаьттай 100 гектара лоархІаш Эстоне общественни юртбоахама производствана хІара шера хьежаяьй 13,2 эзар сом капитальни вложенеш — мохк бІарчча хьайицача хьежаяьчул 2,8-зза дукхагІа. Бакъда, из пайда хьа а боалаш даь хІама да, из да къахьегам бекъара масал, цо йиш хулийт Іалама даннеш, исторически специализаци, дегІаахара боарам, опыт теркал а еш, хІара республике даккха йиш мел яр даккха.

Керттерча фондашца Іалашбарга диллача Эстоне юрта боахам хьалхарча цхьан моттиге ба, аз-м аргдар, эстонски новкъосташа уйла е еза фондех хьадоалар доккхагІа хилийтара. Укхаза уйла е а болх бе а хІамаш долаш да.

ХІана дувц аз цу дерригнех? Цхьа хІама дага долаш, новкъостий. Вайбар цхьа дезал ба, вай юкъара цІа да, хІаьта дукха хІамаш карагІдаьннад вайна цхьана долхаш. Из хІанз цхьаболчар хьоахадац, прибалтийски республикашка буржуазни строй хиннача хан-юкъа е кхыча районий дІаяхача заманна идеализаци е гІерт. Цхьабакъда, вайна дика ма хой Литва мишта тІехьайиса хиннай, баха йиш йоацандаь Эстонера нах дукхагІа дІа малца ихаб; дийшад буржуазни Латвера вахар дувцаш хинна Вилиса Лациса романаш. Хьадувла, из дерригa долчча тайпара ца довзаш бола кагийнахи мехкарийн Іехабайтаргбац вай, тувлабайтаргбац вай.

Вай кхоане — республикашта юкъера бувзамаш мелдалийтар а йоацаш, уж чІоагІдар, вІаши цхьана леладу гІулакхаш шердар. ХІаьта из дац дикагІа болх беча моттиге дукхагІа алапеш пийде дезац, яхилга. Хьалхарчарца дош цу тайпара оттадаьчарех бар эстонски новкъостий, из гІулакх иштта леладара тІехьа ба Казахстане а кхыча республикашка а. Юрта боахаме из дара нийса никъ корабаьб вайна хІанзле. Цу тайпара механизм лаха йиш я кхыча доакъошка а.

ХІама лохаш хила вай. ХІаьта нагахьа санна цхьабараш союзнии республиканскии фондашка дІахьежадер кІезиг а деш, Іалашоелга тоаде дагабале — из корта болаш гІулакх дац. ТІаккха хьахургья кхыча бесса реакци: тхона ер кІезигагІа лой — оаха вож кІезигагІа лургда. ТІаккха торговли дІайолалургья. Вай социалистически обществе дах, хІаьта вай никъ — йолаш йола механизм дикагІа вІаштІехьъяккхар, тоаяр, вай оалаш ма хиллара, вІаши цхьана леладу гІулакхаш дикагІча оагІорахьа тоадар.

Вахара хьалашка диллача тахан Эстоне нийсхо толхаяь ца хиларах даннеш йоалае а йиш йолаш вар со. Цу тайпара даннеш йолаш я. Бакъда, укх къамаьла маІан сенах латт аьлча, из латт цхьан республика масалца вай дерригаш цхьан кхелаца дувзаденна хилар дІагойтарах. Кхоаненах дувцача хана, уйла е еза низаш вІашагІа а детташ, хІаране шоайла оагІув хьаллоацаш хилар, хоа а луш, вай дІахьалхашкахьа ахара. Воайла хьал а лоацаш, натуральни боахамгахьа, вІаши къастаргахьа, конфедерацегахьа гола а ца тохаш. Цу тайпара никъ теоретически харц а, хІаьта иштта политически геттара зене а хургбар. Вай мохк бахаш даькхача 70 шерарча ерригача опыто хьагойт вай ерригача республикай цхьоагІо чІсагІъяр а СССР экономика дегІаахар а цаІ йола комплекс санна леладанза даргдоацаш хилар. Хьадувла, Президиуме чІоагІо ергья вай цу дешай даим терко еш хургда, аьнна, дІадахачун урокаш теркал а еш, Союзе чухьа леладеча гІулакхашта белггалара деформаци мел яьр дІа а доаккхаш.

Теркал ца деш дита йиш яц вай ювца решенеш тІанийяь хьал. Ала деза, из алхха эстонски феномен хинна Іац, аьнна, из иштта е вешта хоалуш я кхыча республикашка а. Цудухьа цун мах бе беза принципиальни позицешкара. Ма дарра аьлча, кепайоазонга гІолла, митингаши собранеши ярца моллагІча дешах шоашта хетар ала наха бокъо еннай демократеи гласностои. Из хьаллаца дезаш а да, вай обществе из иштта хилийта лерхІаш а дар вай. Бакъда, цу е вокх органага шоашта хетар дІахайта ца Іеш, кхоачашданза даргдац, аьнна, из цунна тІадехкар, низ бе гІертар, къахьегамхой а депутатий а лоІам юхмаччахьа баккха гІертар хьатІаэца йиш йолаш дац. ТІаккха цох демократи хилац. Цудухьа, хьадувла, демократически процесса гома чухь совцабергба вай цунга лерттІа болх байтара новкъарле еш бараш.

Вай нах — демократена, гласноста тІехьа ба, хІаьта, сона хетачох, хьалхагІа ше хиннача хьал тІа юхатІагІоргьяц общество. Къаьстта болхлой классо а дехаш, хІанз тІа-тІа чІоагІагІа дІадех демагогаш, демократизаце а гласноста а процессех политически базар ераш совцабе беза, яхаш. Новкъосташа укхаза замечанеш йир прессах. ХІаьта из шийн бехктокхам кхетабеш хила еза, вайцига шеддар халкъа да, хІаьта цун хьашташта гІулакх деш а хила деза.

Цкъаза цу тайпара дош аьлча, цу сахьате хоз: гой, гласностан дирст йоллаш латт. Йоллане а йоллац, экстремизмах, бехктокхам ца хиларах, демагогех перестройка процесс, демократи а гласность а лорае мара гІертац вай. Укхаза хьдда позици хила еза, хІаьта партерча а Советашкарча а вай новкъостех цхьабараш хІанз, оалаш ма хиллара, популистски идеологена карабахаб, уж кхер шоай сий довра. Аз шуга аргда: сий доаду принципиальни позицеш тІара воалачо. Дерригача ленински вахаро хьех: эггара нийсагІа йола политика — принципиальни политика. Цхьайолча хана миха духьала ваха веза, процессай маІан го деза, овлангара хьашташ лораде деза. Революци, Советски Іаьдал хургда е хургдац, яхаш дош лаьттача хана. Ленина уж лорадаьчча тайпара. Аз дувцар да Брестски машарах, нэп-ах.

Партийни органашка а Советашка а коммунисташи кулгалхойи принципиальни хила беза — наха мах бу цу хІаман. ХІаьта мух хьеккхача оагІорахьа берзараш, массанена товр дувцараш наха шоаш хьаллоацарг ма-бий, аьнна, догдаха дезаш бац.

Эстоне Лакхехьарча Совета документашта юхатІавоагІаш, белгалдаккха безам ба са. Эстонена духьала нийсденнеи шоаш къоастадарга хьежаши дола дукха реальни дешаш, доагІа а доагІаш оттадаьлга вайна го дезаш хилар. Уж геттара чІоагІа теркал деш хила деза вай, хІаьта Эстоне къахьегамхошта, цун Лакхехьарча Совета дІаха деза СССР Лакхехьарча Совета Президиумо уж кхетаделга а цар бала кхоачаш из йолга а.

Цо цІаьхха а хьахьокх, центрана а республикана а гармонизаци яра проблема вайцига йолаш хилар. ХІаьта сона хетачох, укх тІеххьарча деношка, СССР Лакхехьарча Совета сесси хилалехьа хьахиннача ирача ситуаце хьалашка, демократически процесса гома чухь вайна дукха хІама де вІаштІехьдаьннад, республикашкара ена предложенеш теркал а еш, хьачуенна законопроекташ дикка тоаяра даькъе, практически дерригача дешай хьакъехьа цхьа барт хилийта, хІаьта цунца сессе даха.

Новкъосташа яхачоа раьза ва со: цхьайолча хана цох диктат хулача дІакхоачадеш юхмаччахьа даьккхад вайцига ведомственни хьашт. ХІаьта из Россе холуш дац? Дукха ха йоацаш Нечерноземни зонерча новкъосташца къамаьл хиннад са — ведомствай диктат бахьанце, эрсий къаман, эрсий пачхьалкхен овлаш долча цу регионе производительни низаш дІатардеча гІалаташ дувлийтар бахьанца мел дукха проблемаш хьаІайнай укхаза. ХІаьта теркал ца деш дита йиш йий вай мехка мел бараш, цу е вокх даькъе декхарийла бола из мохк, цу хьал тІа кхачарах эрсашха болча наха хетар. Укхаза промышленносто кІалйитай юрт, хІаьта юртбоахама продукци яккхара геттара йоккхий таронаш йолча цу мехко халкъа лац ше дала йиш мел яр. Эстонски новкъосташа союзни ведомствай диктата проблема оттаяр, реальни проблема я, сона хетачох, хІаранена корайоагІаргья цу хьакъехьара факташ. Бакъда, вай дага да из дош къоастаде, хІаьта шеко йоаццаш къоаста а дергда! Цох ма дий дувцар. ХІанзле дукха хІамаш деш латт Нечерноземья хьакъехьа.

Юххера, мотт, культура, къаман символика дегІакхувлара дешаш а да, вайна бе-башха дац уж. Масала, шийн мотт, культура, истори долаш 6 эзар сагах латта халкъ да. Из халкъ, цун мотт дІабалийта йиш йолаш да вай? Іалальмате доккха гІалат, хьаштдале, зулам да къамаш дІадувлийтар, дерригa цхьан кепара хилийта гІертар. Дерригa къамаш а культураш а дІахо дегІакхувлара кІийлен тІа мара кхоачаргдац вай воай федеративни пачхьалкхе чІоагІъяларга. Мелал а йоацаш, цох латт вай Союза ганз, хІанз республикаша увттаю дукхa реальни проблемаш кхоачашъеш латт, цу гІулакха Пленумага хьежа дезаш а дац.

Лоацца аьлча, эстонски новкъосташта дагадоахка хІамаш вай теркал ца деш ца дуталга дІахьокха безам болаш вар со, уж вайна гу, долче, сона хетачох, политически реформа тІехь-тІа-йоагІача этапашка массава оарцагІваьнна къоаста а дергда.

Юххера, укхаза дийцачох сайна хетар аргда аз. Массане ишта е вешта дувцар демократизацеи вай федеративни пачхьалкхе дегІайоалаяреи гомашка дика болх беш йола механизм хила еза вайцига, из хила еза боаггІача боараме союзни республикай, автономни республикай, автономни областий а округай а бокъонаш чакхйоахилга Іалашъеш, яхаш. Цудухьа, нагахьа санна шо раьза дале, лроектана ер пункт тІатохаргьяр аз: Политически реформа хьатІайоагІача этапе конституционни а пачхьалкхен-правовой механизмай а нормай кІийлен тІа, керттерча даькъе СССР Лакхехьарча Совета Къамий Советен хІанз вІашагІйоллача СССР конституционни надзора Комитетен таронаш теркал а еш, чакхдаха дезача гІулакхий система кийчъелга нийса лоархІалда. Из ду союзни республикай политически, социально - экономически хьашташ кхоачашдара, ССР Союзе цар суверенни бокъонаш шеръяран лорарaн.

Союз Советен Къамий Советени законодательни предположеней комиссешта тІадуллалда союзни республикашка дакъа а лоацаш, йоагІйоагІа предложенеш кийчъелга а СССР Лакхехьарча Совета Президиумага ювцийта уж дІачулулга а». (Зале багІараша цІогІарч детт: «Нийса да!» «Оаха тІаэц из!»).

Из лоархІаме дош дувцаш, сона хетачох, яккха йоагІар миссел ха яьккхар вай. Цун маІан кхетадара кердача боарамга кхоач вай, хІаьта цо гІо дергда перестройка, демократизаце а гласноста а, политически реформа гомашка ерригача вай Союза барт кхотабара.

Июле Москве хьаяьй «Соввентекстиль» яха советско-венгерски предприяти. Из хьаеш, хьалхагІа боккха кийчон болх баьб. Венгерски оагІоно оттаяьча поточни линена лаьрхІа йоккха паргІата помещени кийчйир, предприяти хьаеш шинна а оагІоно юкъе хьош дола дакъа лаьрхІар.

Из предприяти хургья керттерча даькъе текстильни трикотажнии промышленносте химволокно хьаеча хана хьахулаш йолча бийдала отходех яь материалаш арахецаш. Уж шерра лелаеш я трубопроводаш йохкача. Маьха дарегІа а чІоагІа а йолча цу материалех дика кІийле хул мехка къулбаседен районашка наькъаш дохкача, царех пайда эца йиш я гражданскии промышленнии гІирсаш хьалдеча утеплителех санна, дренажни балхаш деча.

ВІаши цхьана гІулакхаш леладар шинна а оагІонна пайдана да. ХьатІадоагІача шера предприяте луш бола пайда 4 миллиони 200 эзари сом хургба.

СУРТА ТІА: Венгерски оагІоно монтаж яь йола керда оборудовани оттаяьча цхьан участке.

В. БУДАНА сурт.

ТАСС фотохроника.

ТЕХНИКА—КИЙЧОН МУГІАРЕ

ТАРОНАШ ЛЕДАРА ЯЛЕ А...

Дукха нах бар Урус-Мартановски районни агропромышленни объединене технически тІахьожама вола керттера инженер Толгаев Адам вагІача кабинете. Уж баьхкабар тайп-тайпарча боахамашкара, тракторно-кхаш леладеча бригадашкара. Бар царна юкъе кооперативий доакъошхой а арендатораш а. Массане дена гІулакх цаІ дар: юртбоахама техника сихха тоаяра новкъостал эш.

Балха кердача хьалаша сомадаьккхад наьха хьинар. ХІаьта шоашта дІакхоачаргдар бухсоццаш хьахулачох, хІаман хьурмат деи материальни ресурсашта кхомбеи харах, техника тешаме хиларах тийша долча кхетадаро айбаьб цар бехктокхам. Хьалха санна хІама бе-башха доацаш, гІулакх ши-шегІа дІадерзарга хьежаш багІац уж. Лоацца аьлча, боккхача хьувкъамга долха наькъаш лех наха.

— Укх Іай тоае езаш районе пхи бІаь гаргга трактор, бІаь совгІа комбайн, дукха тІехьатосса инвентарь я, — аьлар Толгаев Адама. — Из ерригa техника 23 февраль хьатІакхачале кийчон мугІаре дІаоттае дош деннад оаха. Цу хьакъехьара балхаш дика дІадоладеннад.

Адама яхар бакъдолга кхетадир оаха «Гехинский» совхоза механически мастерске нийсделча. Механизаторий сапаргІатдоаккхаш хьалаш дар укхаза. Помещене чу йІайха а лостам болаш а яр. Болх чакхбаьлча кулг-юхь дилла йиш я, йолаш я салоІа моттиг а. Еза оатхалаш кулгашца хьалъийеш низ тІаахийта безац, из гІулакх деш лаьрххІа механизмаш я.

Карарча шера хьувкъам чуэцалга чІоагІа тІехьадаьннад боахаме. Цунца дувзаденна техника кхашка дукха гайна яле а, ремонт елга шерра дІадода совхозе. ХІанзле капитальни ремонт а яь, араьккхай ялх трактор, комбайн, шиъ автомобиль, дукха тІехьатосса инвентарь. Тоаяь йистеяха дукха хІама ца эшаш кхы а ялх трактор латт мастерске.

Дика вІаштІехьдаьккхад укхаза хувцача оатхалий учет елга. Совлен ха ца йоаеш болх бе йиш йолаш ба ремонтникаши механизатораши. Шийн пхи пІелг санна йовз техника «къайленаш» моториста Носаев Имрана, цун новкъосташта слесара Дельмаев Сайд-Іалена, ялхлагІча разряда токара Багаев Ильяса. Из е вож оатхал тоъац яхаш Іокадаш ха а ца йоаеш, меттаоттае йиш яр цу сахьате тоаю цар, хувц.

Эсала яц ремонтни база «Горец» яхача совхозе а. Цар хьокхамаш гехинций дараш санна да. Кхехкаш да балхаш мехмастерске, хІаравар ши-шийн балхах чувеннав. Техникана ремонт еча хьинаре дакъа лоац трактористашеи комбайнерашеи. Царна ловш дар теркал ду ремонтникаша.

— Иштта хила а деза из-м, — йоах укхазарча заведующе Мунаев Султана. — Трактора, комбайна е автомобила хинна «лазар» из лоаллаш волчул дикагІа цхьаннена а ховргдац. Цул совгІа, тІехьагІа сов къамаьлаш делга а дІа-хьа бехкаш доахалга а лаьгІденнад.

Шийца мастерске болх беча наьха цІераш йоах Султана. Уж ба токарь Ибрагимов Ваха, аьшка пхьар Сааев Хасмухьмад, слесарь-аккумуляторщик Удаев Ваха, электрик Яхьяев Тапа, слесарь-механик Тарсаев Зайпула, моторист Бахаев Шаму. Царех дукхагІбараш йоккха опыт йолаш, дукхача шерашка механизатора болх баьнах ба. ХІаьта укхазара кулгалхо Мунаев ше институт яьккха говза специалист ва.

Цхьабакъда, массанахьа дац районе цу тайпара хьалаш. Цхьаккха тайпара мехмастерскеш яц «Урус-Мартановский», «Солнечный», «Труд» совхозашка. Цигарча механизатораша болх ара бу, е ерригa тоае езаш йола техника районни ремонтно-технически предприяте дІахьожаю. Дика ховш ма дий мишта «дог лазаш» тоаю цига трактораши комбайнаши. Доккха хІама да техника шийн боларца совхозе юхакхоаче а.

— Ремонт яьй аьнна цІайоалаяь техника кастта еха Іоlотт, — яхаш, леткъ механизатораш. — Мел рузкъа доаду боахамо зехьа, цхьаккха пайда боацаш.

Мехмастерскеш хьалъе рузкъа дац яхаш Іобелх цу совхозий кулгалхой. Цхьабакъда, из иштта хилара шек воаккхаш дар «Урус-Мартановский» совхозе тхона дайна сурт. ВорхІ шу хьалха укхаза хьалъе йолаяьяр 840 эзар сома маьха йола мехмастерски. Кхо бІаь эзар сом дІадахийта пенаш хьалъоттадир, бакъда, цул тІехьагІа кхы саг юхевахавац цу объекта. ДогІо, лаьво шийн гІулакх даьд укхаза: пенаш херца доладеннад. Иштта боккха пайда баргболча хІамах доккха зе а даь, таккхалча багІа совхозе кулгалхой.

Низ болаш организаци яр хьалха моттигера ремонтно-технически предприяти. Цига духхьал МТЗ маркех йола тракторaш мара тоаяцар. Царна эша оатхалаш а шортта Іоаяьяр укхаза. Районерча боахамашта меттел, ерригача республикана а накъайоалар Урус-Мартановски РТП. Цхьабакъда, республика Госагропрома приказагІа цун профиль хийцай — ерригача маркех йола тракторaш тоае езаш я из. Мишта дергда из, нагахьа санна предприяте материальни база хьалха ше хиннар яле. Из дош кІоаргга тахка деза аьнна хет цу хьакъехьа бехктокхаме йолча органаша.

Халонаш кІезига еце а, техникана ремонт еш ба урус-мартановцаш. Таханарчоа тоаяь льннай 28 трактор, 2 комбайн, 4 автомобиль, 20 процент тІехьатосса инвентарь. Уж цифраш плановичарел лохагІа яц. Цхьабакъда, бе безаш дукха болх ба. Из во е дика барга хьежжа хургба хьатІадоагІача шера хьувкъам.

М. МУРАТОВ.

Конференцегара конференцега

ДЕРРИГА ХЬИНАР — ДЕКХАРАШ КХОАЧАШДАРА

Парте XXVII съезда решенеш кхоачашъеш цхьадола толамаш даьхад района къахьегамхоша а. ШийтлагIа пятилетка хьалхарча шера товарни продукци арахецара план промышленни предприятеша кхоачашйир 104 процент, хIаьта из маьхалъяккхара яр — 102 процент. 1985 шера хинначул къахьегама овсарле 5 процент лакхъелар, хIаьта алапи — кхо процент. Цу тайпара, къахьегама овсарле алапел лакхагIа лаьттар.

Кхы кIезигагIа дацар гIишлош еча организацей коллективаша даьха толамаш а.

Цо догдоахийтар тIехьа тIадоагIача шерашка а иштта дIахо гIоргхиларга. Бакъда, 1987 шера промышленни продукци маьхалъяккхара план 96 процент мара кхоачашйинзар, 1,5 миллион сом гаргга мах бола продукци дIа ца луш йисар.

Кхы а вогIа болх бир, гIишлонхоша. Планех лоархIабанзар торговле а бахача наха бытовой гIулакх деча сфера а къахьегамхой.

Уж доакъош тIехьадисара бахьан дар тIахьожам мел бар, партийни организацеша, къахьегама коллективаша бехктокхаме болчаргара доагIар шоай ханнахьа хьа ца дехар. ХIаьта, дукхханешта магансар доал дара экономически методаш йовза, пачхьалкхен предприятех (объединенех) долча Законо дIадеххача тайпара балха стиль хувца, балха баргал етта механизм дIаяккха.

Мехка политически системе а экономика даькъе а хулаш латтача реформа къахьегамхой материальни культурни хьал тоадара дош оттаду. Укх шера КПСС райкома бюрос чIоагIйир 1988—1990 шерашка бахача наха эша товараш дукхагIа арахецара, царна дикагIа гIулакхаш дара торговли шеръяра мероприятеш. Уж кхоачашъе дIайолаяьй Сунженски кхачан комбината, консервни завода рудах йоаца гIишлон материалаш еча Карабулакски завода коллективаша, кхычар.

Бакъда, цу хьакъехьа ер ма дий аьнна, хIама даьдац Сунженски АТП, жилищно-коммунальни боахама управлене кулгалхоша, хIаьта партийни организацеша царгара доагIар хьа а дехац.

Укх шера баьча балха итогаша хьахьокх района экономикера гIулакхаш дика ца хилар. Продукци яккхара дIаяхача кхаь квартала план 92 процент мара кхоачашйинзар, дIа ца луш тIайисар 2,5 миллион сома маьха продукци. Къаьстта тIехьайисар химически реагентий, аьшкбетона изделей, Ассински консервни заводаш.

Бакъда, хозрасчетеи самофинансированеи хьалашка производственни потенциалах дукхагIа пайда а эцаш, дикагIйолча техника кIийлен тIа къахьегама овсарле лакхъе гIерт района промышленни, торговлен, бытовой сфера предприятеш. Пятилетках дIаяхача ах хана промышленни предприятешка Iилма - технически гIулакхаш дар бахьан долаш 100 эзар сома экономически пайда бир, прогрессивни технологеш юкъейоалаю, оборудовани эргаьккха тоаю, технологически процессашта механизаци ю. Уж гIулакхаш къаьстта дика ду химреагентийн рудах йоацача гIишлон материалийн Карабулакски заводаша, коачъяьча газа Къулбаседа конторас, «Октябрьнефть» НГДУ 4-ча цехо, кхычар. Иштта хIамаш даьдале а, КПСС райкомо, юххьанцарча партийни организацеша Iилманеи техниканеи карагIдаьннараш юкъедоаладара даькъе перспектива йоацаш, комплексни боацаш бу болх. ХIаьта, къахьегама коллективай советий заседанешка массанахьа а йиц планаши договорни декхараши кхоачашдарах администрацеша отчеташ.

Перестройка хIанзарча этапа дика белгало я демократизацес вахара еррига оагIонаш чулацар. Из къаьстта гучайоал боахамий кулгалхой хоржача, халкъа боахама дерригача доакъошка кулгалдара партийнии советскии органаша беча балха стиль а методаш а эргаьхьа тоаеча.

Парте документаш тIа белгалдаьккха ма хиллара, звеньевойш, бригадираш, кулгалхой хоржача уж йоккха балха говзал, организационни хьисап долаш хилара, царех къахьегама коллективашта хеташ долчоа боккха теркам тIабохийт. Нестеровски консервни заводе, Сунженски АТП юхахержар хьалха хинна кулгалхой, хIаьта аьшкбетонни Карабулакски завода директоралла хержар цу завода керттера инженер С. А. Мальсагов.

Районе ира латт нах чубаха цIеноши соцкультбыта объекташи хьалъяра гIулакх. Шу чакхдала юхейисача хана хьалъяь а яьккха, болх бе йолаялийта еза 60 менги бола терапевтически корпус, 36000 квадратни метр хула нах чубаха цIенош. Царел совгIа, наха шоашта хьалдаь даккха деза 30 эзар гаргга цIа. Нах чубаха цIеноши соцкультбыта объекташи ерригаш а хIана яц, аьнна, хьалъе еза боахамашта юкъерча ПМК-ас. ХIаьта цо болх во бу. Бахача наха тоъац цIенош хьалдара эша материалаш. Цу бахьанех лакхе ювца гIишлош хьалъяь ца яла мег, районе кирпишкаш, шлакоблокаш, бетон, маркхал бу кооперативаш яьхка яле а. Райисполкомо царна новкъостал дарал совгIа, царгара хьадеха деза уж материалаш хьаелга тIехьа ца тетталга.

Хиланза дардоаца социально - бытовой хьалаш ца хилча производстве хьинаре болх бе а общественни вахара юкъе дакъа лаца а фу безам хургба колхозхочун, болхлочун? Цудухьа парте райкома массаза а теркаме лоаттаду баха нах фусамашца Iалашбара, медицински гIулакх дара, образованеи культураи дешаш. Цхьабакъда, цхьаболча кулгалхошеи партийни организацешеи шоллагIча аргIанара декхараш лерхI царех. Иштта хет уж Кирова цIерагIчеи «Восход» яхачеи колхозашка, «Западная» яхача птицефабрике, РайПО.

Перестройка хIара кулгалхочун, хIара коммуниста, хIара советски сага дулхахцIех дола из гIулакх кхоачашде деза вахара массе даькъе.

Укх тIехьарча хана парте ира оттадаьд баха нах кхачан продукташца бизза Iалашбара декхар. Из эггара хьалха доагIа агропромышленни комплекса къахьегамхошта. Цу даькъе районни партийни организаце кулгал а деш, колхозашкеи совхозашкеи гIулакхаш тоадеш цхьабола болх баьб.

Конференцега кхоачача юкъа района агропромышленни комплексага дIаяхийтай 14 миллион сом капитальни вложенеш. Из хьалхарча пятилетка цу хана яхийтарел дукхагIа я. ДукхагIа хиннай колхозийн совхозийн энергетически потенциал, лакхдаьд юрта боахама продукце закупочни маьхаш, тоаяьй АПК доал дара система, лакхъеннай производства рентабельность, лакхлу юрта боахаме къахьегача наха балхах доагIар, цар кхийола доходаш.

Кхачан программа кхоачашъеча цхьадола толамаш даьхад. Пятилетка шин шераи итт беттаи цхьайттлагIча пятилетка цу ханаца нийсийча, юрта боахама продукци 5 процент дукхагIа яьккхай. Из де карагIдаьлар «Сунжа» яхача АПО колхозаштеи совхозаштеи хаоттама климатически хьалаш хала хинна доллаше. Пятилетка кхаь шера ялат даккхара план 100 процент, тха даккхара — 112 процент, фуаш гулдара — 130 процент кхоачашъяьй. ЦхьайттлагIча пятилетке хинначул дукхагIа дехкад пачхьалкхенга дулх, шура, сом, генараш, кхийола продукци. Лакхъеннай къахьегама овсарле, лохденнад юрта боахама продукци яккхарга дIадодар, боккхагIа ба колхозаштеи совхозаштеи боала пайда. Пятилетка хьалхарча шин шера баьнна пайда 3 миллион сом хилар. Из карагIдала аьттув балийтар колхозашкеи совхозашкеи дикагIча оагIорахьа хувцаденнача экономически хьалаша, боахам лелабара дикагIйола методаш юкъейоалаяро, уж хозрасчета тIа йовларо, коллективни, арендни, дезала подрядаш шерра дIайоаржаяро. ХIанз юрта боахамерча берригача къахьегамхоех 75 процент нах тайп-тайпарча подрядашка ба. Царга да 39 эзар гектар лаьтта, 4,5 эзар доахан, 26 эзар жа, 4 эзарнел совгIа хьаькхарч. ТIадиса пачхьалкхен декхар дикка дIатакха а экономика тоае а таро хургъйолаш юрта боахама продукци яккха йиш йола хьалаш хьахиннад хIанз.

Лаьтта а хьайбаш а леладеча караерзае еза интенсивни технологеш, юкъейоалае еза къахьегам вIаштIехьбаккхара керда формаш, хьае еза производственни кооперативаш, хьинаре кхоачашъе еза юрта социальни проблемаш. Цу хIамашца кхоачашде дезаш лерхI юртбоахама продукци яккхара декхараш XX партсъезда, XIX партсъезда, Ленина цIерагIча, «Победа», «Путь к коммунизму» яхача колхозий кулгалхошеи партийни организацешеи.

ХIаьта а района юртбоахама секторера гIулакхаш парте хIанз дIадехараша ма яххара дац. Пачхьалкхенга ца дохкаш дисар дикка дукха генараш, баьцадаараш, шура, сом, кхийола продукци. Еррига лаьрхIача пачхьалкхенга ца йохкаш йиса продукци 11,2 миллион сом мах болаш я.

Парте райкомо цун керттера бахьан лерхI колхозийн совхозийн кулгалхоша гIулакх во вIаштIехьдаккхар, специалисташа шоай декхар ма доагIара кхоачаш ца дар, партийни организацеша ледара болх бар. Цар къахьегама коллективашка ма доагIара дIадовзийтадац боахам лелабара рациональни формаш караерзаяр мел лоархIаме да, мела юкъейоалаю интенсивни технологеш, дукха да кулг-кара ду балхаш, формализм я боахама расчет вIаштIехьйоаккхача. Из эггара хьалха доагIа Кирова цIерагIча, «Заветы Ильича» яхача колхозашта, «Серноводский», «Ассинский» совхозашта, «Западная» яхача птицефабрикана.

Хий дуллаш 13 эзар гектар лаьтта доллаше а «Сунжа» яхача АПО боахамаша тIаккхетийтадац ялат, генараш, доакъар, къаьстта баьцадаараш, кхийола продукци. Отчетни хана пачхьалкхенга ца дохкаш тIадисад 33 эзар тонн баьцадаараш, 10 эзар тонн сомаш, кхоачашъяьяц коартолаш, генараш дохкара планаш.

Уж белгалдаьха кхоачамбоацараш сихагIа дIадахара боаккха теркам тIабахийта беза районни партийни организаце, боахамий кулгалхоша, специалисташа.

Района халкъа боахам тоабара, бахача наьха вахара материальни культурни хьал лакхдара кIезига лоархIам болаш бац къахьегамхошта юкъе беш бола политически кхетама болх. Бакъда из хIанз а хила ма боагIара бац.

КПСС XXVII съезда, XIX Ерригсоюзни партийни конференце идеологически хьакъехьара решенеш кхоачашъеш интернациональни, патриотически, атеистически кхетам балара болх юххьанцарча партийни организацеша баь бале а, хIанз а юрташка йоккха я дина керттера латтарий влияни, къаьстта нохчийн гIалгIайн дезалий гIулакхашка. ДIадаьннадац мехкарий удабелга, урдув доаккхилга, шариIата наькъаца кхалсага регистраци елга, пхьа лехилга санна дола дIаяхача замах юхедиса зене гIулакхаш. Оалкама, Мужеча, Галашка, кхычахьа я мурдий тоабаш. ХIаьта уж хIамаш шоашта ца ховш санна дут юххьанцарча партийни организацеша, юрта Советаша.

Районни а юххьанцарча а партийни организацей декхар да парте XXVII съезда, XIX Ерригсоюзни партийни конференце решенеш, шийттлагIча пятилетка заданеш толаме кхоачашъяра района къахьегамхой оарцагIбахар, парте дIадехараш кхоачашдар.

В. КАРДАИЛЬСКИЙ,
КПСС Сунженски райкома шоллагIа секретарь.

Оренбурге вахача 26 эзар саго кулгаш яздаьд городской кварталашта кхераме йолаш гарга йоалаяь белкови витаминни концентратий завод хьалъяра духьала. Общественносто дIадехарашка хьежжа партийни, советски органаша новкъостал а деш кийчонна деш хинна балхаш совцадаьд. Керттера итог-м кхычa хIамах латт. Нах кердача тайпара хьожаш ба шоай города экологически хьалага, царна гу цунна кхерам тIаэтталга.

Кхоачам ба атмосферах аьлча а. Областной центра предприятеша, фабрикаша, заводаша хIара шера фега аракхувс 135 эзар тонн чIоагIа а газа хьисапе а веществаш, царна юкъе сирнийстий ангидрит, азота, углерода, углеводорода окисаш а йолаш. Нагахьа санна из гIулакх иштта дIахо доде Оренбуржцашта садаха фо хургдац.

Духьала баьннарий митингашка хьахилар общественни организаци. Цун ший цIеро — «БIаьццара комитет» хьахьокх из фу я. Цун программа чулоацам, лоацца аьлча, иштта ба: экологически гласность. Дукха ха йоаццаш городе хьа а яь хIанз болх беш я эколого - экономически Iилмаучебно - производственни центр. Цун декхар да Iилмаи ведомствайи низаш вIашагIтохалга. ХIанз моттигерча кепайоазоно хан-ханнахьа арайоах городерча экологически хьалах йола данеш.

СУРТА ТIА: Оренбургски гидрометцентра болхло Г. Пономарева фо цIена дий хьожаш йоал. Цу тайпара кхоъ стационарни пост а дIа-юха лела цхьа лаборатори а я городерча экологически хьалага хьожаш. хIаьта гулъяь даннеш «Южный Урал» яхача газета тIа кепает.

В. БУШУХИНА сурт.

(ТАСС фотохроника).

Бахача наха — дукхагIа товараш

КПСС ЦК апрельски (1985 ш.) Пленумеи XIX Еррисоюзни партийни конференцеи решенеш кхоачашъеш халкъа эша товараш дукхагIа а дикагIа а хьадара, бахача наха дукхагIа а дикагIа а гIулакхаш дара тIагIертта болх бу Нохч-ГIалгIай АССР къахьегамхоша.

Цу Пленума установкашка хьежжа, 1986—2000 шерашта лаьрхIа халкъа эша товараш хьадараи бахача наха гIулакхаш дараи йола комплексни программа оттаяьй. Цу программагIа 1990 шу тIакхоачаш, халкъа эша товараш 1985 шера хецаш хинначул 28 процент дукхагIа арахецаргда, иштта дукхагIа дергда бахача наха гIулакхаш а. ХIаьта, хIара шера 5 процент дукхагIа тIаккхеташ хургда уж.

12 пятилетка дIадахача 2 шераи 10 беттаи республике хьадаьд кхачан доаца товараш 743,5 миллион сома маьха. 1986—1988 шерашкара комплексни программа 102 процент кхоачашъяьй. Цу хана чухь хьадаьд бахача наха эша товараш кхаь шера лаьрхIа хиннарел 14 миллион сома маьха дукхагIа. Цу тайпара, комплексни программа ханал хьалха кхоачашъеш я.

Бахача наха эша товараш арахецара пятилетка 3 шера заданеш 2 шераи 10 беттаи кхоачашйир «Оргтехника» производственни объединене, Назрановски трикотажни фабрико, республика хьун боахама Министерства, быта министерства, территориальни объединене предприятеша, «Промавтоматика» НПО опытнии Гудермесски медицински инструментийи заводаша.

Пятилетка кхаь шера бытовой химе товараш, чухьа а тIехьнахьа а дувхаду пазата барзкъаш арахецара комплексни программа ханал хьалха кхоачашъяьй.

Шу чакхдала юхейисача хана кхоачашъергья мебель, тийга хIамаш, кога гIирс арахецара 3 шера комплексни программа.

ХIара шера планаш кхоачаш а ю, бахача наха эша товараш дукхагIа ара а хец электромеханически, Грозненски «Нефтехимзапчасть», «Автоспецоборудоване» опытно - экспериментальни заводаша, кхычар.

ДукхагIа ара а хийцад, бахача нахага дIа а кхачийтад швейнии трикотажнии барзкъаш, пасташ, бытовой химе товараш, полиэтилена изделеш, чухьдувхаду кIада барзкъаш, кхыдола цхьадоа товараш.

ХIара шера кердайоаккх кога гIирса, швейни изделей моделий а фасоний а ассортимент.

Шера юккъера тIаккхетачунга диллача шийтталагIча пятилетка кхаь шера задани комплексни программа тIа оттаяьча ханал хьалха кхоачашъяьяле а, бахача наха эша цхьадола товараш арахецара хьакъехьа тIехьадисад.

ХIара шера тIаккхета кIада, зипа, тIоараска хIамаш 7-негара 25 процентага кхача езар, хIаьта уж кIезигагIа арахийцай.

Радиоприемни устройстваш арахецара планаш кхоачашъяц.

Баха нах товарашца Iалашбара боагIа теркам тIабахийтац, товарашца уж Iалашбе йиш хулийтаргйолча таронехи кхоачамехи пайда эцац.

Бахача наха дIадехарашка хьежжа товараш арахецара мел эргаювл дуккха йола промышленни предприятеш.

Культурно - бытовойи боахаме эшеи цхьадола товараш кхоачамболаш хьадац.

Кхачан доаца халкъа товараш арахецара 1988 шера 10 бетта план кхоачашъянзар 13 предприяте. Царна юкъе я «Красный молот», завод, «Чечено-ингушстройматериалы» производственни объединени, культура министерства ремпромкомбинат.

1988 шера 10 бетта цхьайолча предприятешка бахача наха эша товараш дIадахача шера боараме ара ца хецарал совгIа, кхы а кIезигагIа хиннад.

1987 шера арахийцачул кIезигагIа халкъа эша товараш хьадир «Грознефтеоргсинтез» производственни объединене, радиотехнически заводо.

Дуккхача производственни объединенейи промышленни предприятейи я кхачан доаца халкъа эша товараш арахецара цехаши участкаши.

Бахача наха эша товараш хьадара тIехь-тIехьа дукхагIа пайда эц производства отходехи моттигерча бийдалахи. 1987 шера моттигерча бийдалахи отходехи хьадир 11,2 миллион сома маьха товараш.

1987 шера 9 бетта 15,9 миллион сома маьха товараш хьадаьча метта укх шера цу хана 18,7 миллион сома маьха хьадаьд товараш.

Промышленни продукци эргаяккхара республика предприятешка цхьацца гIулакхаш ду.

Карарча шера 9 бетта яйгача промышленносто арахийцад 18 миллион маьха индекс «Н» йола товараш, уж да 1,9-зза планал совгIа.

ДIадахача шера хинначул бахача наха эша товараш 1,2-зза дукхагIа хьадаьд, яйгача промышленноста дерригача товарех 15 процент а лоац.

Яйгача промышленносто арахецача товарашта юкъе безача маьха къаьстта модни дола товараш кIезига да.

10 бетта арахийцача товарашта юкъе 6 процент мара хиланзар уж, царца швейни изделеш 2,4 проценти кога гIирс — 10 процент а долаш.

«Н» индекс йола бахача наха эша товараш арахецара 1988 шера 10 бетта план кхоачашъйинзар Назрановски трикотажни фабрико.

ХIанз а мела хьаеш я швейни, трикотажни изделейи кога гIирсеи моделаш.

Бахача наха дуккха хеташ йола а эша а юрта боахама инвентарь, пхьегIаш, боахаме эша хIамаш хIанз а кхоачамхиллал арахецац моттигерча промышленноста предприятеша.

Ховш мадарра, Iилма-технически прогресс сихъярах тийша да бахача наха эша товараш дукхагIа а дикагIа а арахецилга, цар ассортимент шерьелга. Бакъда, болх беш йолча предприятешта кхы тIа а керда техника ялара гIулакх ледара да.

Республика предприятешка хIанз а дикка дукха я тишъенна оборудовани, республика болх беш йолча предприятешка текстильни промышленноста эша технологически оборудовани 68 процент, яйгача промышленноста эша оборудовани 18 процент, тIоарска кога гIирс беча бекхеи тIоарска — галантерейни промышленносте 10 процент йола оборудовани 10—20 шера болх беш я.

Республика халкъа эша товараш хьадара специализаци йинза йолча промышленни предприятешка хIанз а дукха къахьег кулгашца. Бахача наха эша товараш хьаду дукхагIа йола цехаши участкаши цу балха лаьрхIа йоацача помещенешка я. Цига кIезига яьй механизаци автоматизаци.

Торговле деш дола заказаш, хIанз а дIаэттадац халкъа эша товараш хьадара йола предприятей производственни программашта йола кIийле а хинна. ХIара шера торговле промышленноста уттаю тоъаш доаца, бахача наха эша товараш хьаделга дIа-са нийсдара предложенеш.

Республика розничии товарообороте моттигерча производства товараша алхха 11 процент мара лацац, боахам лелабара хIанзарча методашка диллача из а геттара кIега да.

Республика промышленни предприятей производственни мощносташа йиш хулийт бахача наха эша товараш дикагIа а дукхагIа а хьаде.

Халкъа эша товараш хьадеча къахьегача коллективаша шоашта карагIдаьннар кхы мел ца долийташ чIоагIдарал совгIа, уж товараш кхы а дукхагIа а дикагIа а хьадара низ тIабахийта беза.

Дикагiйола опыт — массанена

Подряда низ

Наурски районе массарел хьалха коллективни подрядагIа болх бе болабелар Ленина цIерагIча колхоза хьайбай комплекса къахьегамхой.

— Иштта из гIулакх вIаштIехьдаьккхачул тIехьагIа, наьха алапеш яьккхача шурах, хьайбашта тIаккхетийтача дулхах санна, из продукци яккхарга дIадахийтачох а тийша хилар. Цудухьа подрядагIа болх бе баьлча цу сахьате лакхбелар цар хьадечох бола бехктокхам, — дувц цу комплекса начальника Арсанукаев Руслана. — ДукхагIа йоакхо е баьлар доакъарах пайда эцара. Цунна кхом бу хIанз. Ца озаш цхьа грамм лац хьайбашта. Ца дуаш дисар а хьалха санна дIакхувсац. Хьагул а дий, кормоцехе дIахьо. Цига хьаьн а дий юха а хьаьшка дул. Цул совгIа, хьалха санна бе доацаш дерригача хьайбашта цхьатарра а телац из.

Низ дIакхоачар ду, зооветеринарни бокъонаша дIа ма дехха, доакъарца эшшача боарамагIа хьайбай дегIа эша пайдан хIамаш хилийтара. Вешта, из гIулакх хIанз цу комплекса коллективах мара тийша а дац. Хьана аьлча, хьалха доакъар колхозагара хьанйдеш хиннадале, доакъара свеклаел совгIа, дерригa шоаш Iалашду хьайбаш леладераша. Цу гIулакха боахамагара арендагIа хьаийца 714 гектар лаьтта да цар тайп-тайпара баьцаш, силоса хьажкIаш дIаювш леладеш.

Йол яккхара, силос, сенаж йоллара, кхы тайпа доакъар кийчдара ха тIаккхьачача колхозагара эш - эша техника арендагIа хьаний а еш, йол 12 процент, силос — 9 процент, сенаж 38 процент планал дукхагIа Iалашйир комплекса къахьегамхоша. Вешта дерригa дIалаьрхIача из хилар хIара хьайбан 21 центнер доакъара единица кхоачаш. ТIеххьарча итт шера ца хинна хIама да из. Соахка хIара хьайбан лаьрхIа Iалашдаь хиннар 12 центнер доакъара единица мара яцар.

Колхозагара цхьан юкъа лелае хьайиеча техниках, комплексе цхьацца балхаш дара эшача гIирсах чекашца ахча тел хьайбаш леладераша шоай фондера. Цудухьа боккха теркам тIабохийт хьаийцача техниках ма хулла дукхагIа пайда эцара. Масала, трактор. Из соцаяь лоаттаю ха ма хулла лоацъе гIерт.

— Хьалха цIаккха а ца хиннача тайпара, цкъаза бийсан лампаш а лотайий, кхашкара балхаш деш хул механизатораш, — дувц Арсанукаева. — Лоацца аьлча, дулх, шура яккхара дIадодар лохде йиш хилийта таронаш лех тха къахьегамхоша хадданза. Лораеш лелаю хIанз шура йоаккхача хана эша, ведараш, флягаш, кхыйола производства средстваш. Доахан механически хьисапе детт оаха. Цунца цхьана, аппараташца из болх баьчул тIехьагIа, цIенъяь еррига шура Iояккха гIерташ, хала дале а, кулгашца детт хIанз доахан дояркаша. Из бахьан долаш шура тIеххьарча хана 3,9—4 процент хьаьна хул. ПланагIа йоагIар 3,6 процент мара яц.

ХIаьта, малагIа пайда баьб болх иштта вIаштIехьбаккхаро? ХIара Iаттагара шура яккхара план ханал ши бутт хьалха кхоачашъяьй комплекса хьайбаш леладераша. Цхьа центнер из яккхарга соахка итт бетта 60 сом дIадаха хиннадале, укх шера цу юкъа из цифра 37 сомага кхоачаш лохъеннай.

Дояркашта юкъе яьржача социалистически яхье хьалха Кислянских Анна я. Итт бетта хIара Iаттагара 3181 килограмм шура яьккхар цо, шера план 2574 килограмм йолаш. Из санна тIадоагIача шера чотагIа къахьегаш хьабоагIа дояркаш Адагова Хьава, Заварыкина Люба. Эггара дукхагIа шура йоаккх бежа Iуша Сатаев Бауде, Муртазалиев Джамалдина доал деча Iулашкара.

Хьайбаш Iангара дахара тоъал доакъар Iалашдаро, цун хьоанал лакхъеш кормоцехо хадданза болх беш хиларо вIаштIехьдоалийт хIанз цу коллектива, аьхки хинначул балха темпаш кхы лоха ца еш къахьега. Масала, хIанз дийнахьа хIара Iаттагара йоаккха шура соахкарчул 2,3 килограмм дукхагIа я.

Цунца цхьана, цхьа хIама дар оаха кхета ца деш. Масала, лаьрхIача гучадаьлар, хIара Iаттагара шура яккхара шера план итт бетта кхоачашъяь йоллаше а, из пачхьалкхенга йохкара план декабрь бутт юкъекхоачачаш мара яь яккха вIаштIехьдаргдоацалга. Цу хьакъехьа шийга даьча хаттара жоп луш Арсанукаева аьлар:

— ГIулакх миштад аьлча, ер шу долалуча хана планагIа хила ма боаггIа 465 етт бар тха комплексе. Цхьабакъда, хIара бетта ду санитарно - ветеринарни тохкамаш деш мае брюцеллезах цамогаш хинна 130 етт гучабаьлар, тIаккха июле кхы а 23. Уж могаш доаца доахан леладеча шоллагIча фермана дIаделар. Царна метта тхоашка хинна оахош кхедаь дахка кийчденна шинараш юкъедоаладир. ХIаьта уж а дацар тхога 89 мара. Цу тайпара, июль бетта денз оаха лелабер 401 етт мара бац. Из бахьан долаш кхоачашъе карагIдаьннадац хIара Iаттагара санна, пачхьалкхенга шура йохкара шера план ханал хьалха кхоачашъе.

Шоашта хIанзле карагIдаьнначох кхоачамбаь Iе дага бац цу комплекса къахьегамхой.

— ТIехьа тIайоагIача хана болх ерригача коллективо арендни подрядагIа бе дага да тхо. Из гIулакх оттаяьча планагIа чакхдоаккхаш да. ХIанзарчоа цу хьисапе болх беш ба тха комплексера дулха хьайбаш кхоабараш, Iаьсий леладераш. Эггара хьалха арендни подрядагIа лелае ялх бутт баьнна 216 сиргIа Гайтамиев Хьасана кулгалдеча звенос дIанийцар. ХIанз дийнахьеи буси царех хIаранена юкъера лаьрхIача 800—900 грамм дулх тIаккхетийт цо ший новкъосташца. Иштта хьаьнала къахьег цунгара масал а ийца, дорстаде хьайбаш дIанийцача Такаев Майрбека, Булаев ШаIране.

ТIадоагIача шера арендни подрядагIа леладе детташ дола доахан а дIалургдолаш да тхо, — аьлар Арсанукаева тхо дIакъасташ.

М. ХАМАТХАНОВ.

Тхога язду

ДУВЛА ТХО ДОЛЧА

Укх деношка тха редакце дайтача письмо тIа Шалински района «Джалка» совхоза кадрай отдела йоккхагIйолча инспектора Берсанукаева Захран Саидахметовнас язду:

«Укх тIеххьарча хана Грознера дукха нах ух тха боахаме, шоаш подрядни хьисапе кхаши хьайбаши леладе ловш ба, яхаш. ДукхагIча даькъе уж тхо долча боалабер цу хьакъехьа центральни прессе яздери телевизора чу гIолла гойтари да. Къамаьл дац, нах тха боахаме бахкар а цар цхьацца дехараш дар а эхь долаш хIама дац. Кхачан программа кхоачашъеча шоай дакъа юкъедахьа мара гIертий уж.

Цхьабакъда, уйла ел оаш, хьалхагIа юрта боахаме болх ца баьча, цигара гIулакхаш ца довзача нахага хьайбаши кхаши дIададалар Iалаьмате чоалхане хIама да. Мегад, дIалургда оаха цу нахага хьайбаш а кхащ а. Цхьа ха яьлча боккха хьувкъам чуэца а дуккха хьайбай продукци яккха а Iомалургба уж. Боахамерча специалисташа а новкъостал дергда царна из де. Из тIехьагIа хургда. ТIаккха тахан фу де деза боахамо? Планаши социалистически декхараши хьежарг мичад уж нах кхаши хьайбаши дика леладе Iомабаларга.

Цудухьа арендагIа леладе лаьтташи хьайбаши дIалулга конкурсни кIийлен тIа вIаштIехьдаьккхад оаха. Из да арендатораш (кооператораш) юрта боахама къахьегара говзал йолаш хила беза яхалга. Сога хьаьттача, цу тайпара никъ толамашка бода никъ а ба.

Центральни прессо городашкара нах юрташка баха а болх беш а ух яхаш яздери телевизор чу гIолла цу хьакъехьа гойтари бакъ да. Цар арендагIа леладе дIаэц хьакхий фермаш, шурий-товарни фермаш, бIарчча хьайбай комплексаш, ялатеи доакъареи кхаш, продукци чакхйоаккха предприятеш, кхийола подразделенеш. Ма дарра аьлча, царна «ак» алац. ХIана? Керттерча даькъе, Нечерноземье а вай мехка цхьайолча моттигашка а нах ца тоъаш хилар бахьан долаш. Укхаза дерригa а кхетадеш да.

ХIаьта тха боахаме ухача цхьаболча горожанашта дукхагIча даькъе дагадоахкараш доккхий алапеш да. ЦIенача дег тIара ях аз, юрта боахаме атта рузкъа даккха геттара хала да. Ца теше, тха дикагIболча арендаторашка Умаров Казбекага, Чепсуркаев Абдуллага, Ахмадов Лаьчийга хатта оаш.

ХIаьта а шоана ма мотталда, тхо совхоза контора наIарга а этта, городера баьхкача нахага «яхийта» укхазара яхаш мухь бетташ латт, аьнна. Латтац е латта дага а дац. Дувла тхо долча, шоай говзал хьагойта, конкурсе дакъа лаца. Аьттув боале — арендатораш да-кх шо.

Кхы а цхьа хьехар дар са шоана де. Каст-каста деша «Сельская жизнь» яха газет. Цига нонагIа хул нах эш, яхаш етта объявленеш. Йоккха, шера ма йий вай мехка географи. «ЯьгIача берза цIог мустъеннай, лийннача цогала бат хьаьнъеннай» яхаш ма дий вай даьйица.

Редакцегара: Баркал ала деза З. Берсанукаевана иштта каьхат яздарах. Цо къайла ца кхухьаш хьадувц шоай боахаме этта хьал. Цул совгIа, ховш да, дезалеи арендни подряд юкъейоаласлга «Джалка» совхозе дика латталга. ХьатIадоагIача шера дениз цун еррига подразделенеш арендни хьисапе къахьегаш хургья. Юрта боахам бовзача безача а горожанашта а шоай кхашкеи фермашкеи долха наькъаш дIакъовлац джалкинцаша.

Цхьабакъда, болх бе нах ца тоъаш хIама дац цу совхозе. Иштта да укхаза. ТIаккха кхычахьара хьалаш дий-те иштта? Цох лаьца республикерча кхыча боахамий кулгалхоша яздича бакъахьа хетар тхона. Газето кепатохаргдар цар яздаьр. Цунга хьежжа ховргда городе бахача наха арендагIа леладе лаьтташи хьайбаши хьаэца шоаш мичахьа бахача бакъахьа ба.